

Оксана Шпортун
ORCID: 0000-0003-4528-4329

Андрій Табачук
ORCID: 0000-0003-1261-5056

**ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ
ЧИНОВНИКАМИ КАЗЕННИХ ПАЛАТ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
(XVIII – XIX СТ.)**

**EXCEPTION OF POWER OR OFFICIAL POWERS BY OFFICIALS OF THE
STATE CHAMBER OF NADDNIPRIANSK UKRAINE
(XVIII - XIX CENTURIES)**

Перевищення влади або службових повноважень чиновниками завжди руйнували довіру та авторитет держави, адже такі дії несли негативні наслідки та впливали на розвиток демократичного суспільства, темпи економічного зростання та, практично, нівелювали соціальну справедливість.

Сучасний науковий світ активно вивчає тему неправомірних дій чиновників стосовно їхніх владних повноважень. Так, змістовну характеристику діяльності казенних палат подано у публікаціях В. Орлика [1;2], в якій подана оцінка позитивних та негативних моментів у роботі чиновників казенних палат. Вчений також наголошував на прогалини у роботі державного апарату Російської імперії, зокрема, аналізований ним бюджет імперії (розпис) за 1797 р. «свідчить про відсутність точних розрахунків видаткової частини, особливо це стосувалося військового відомства й імператорського двору. Єдиною статтею, що була обрахована з точністю до рублів, були видатки на училища, виховні будинки, лікарні й штатні пенсії. Усі інші цифри, як правило, округлялися до мільйонів рублів, що свідчить про досить приблизні підрахунки й підгонку їх під дохідну частину» [3, с. 191].

Недоліки роботи чиновників казенних палат, проблеми зі службовим недбальством також порушувалися у публікаціях О. Головка [4], М. Ярошенка [5], С. Орлик [6], В. Шандри [7].

Для забезпечення ефективного державного управління, зокрема з метою ведення упорядкованого діловодства, діяльність казенних палат була регламентована загальноімперськими та відомчими нормативно-правовими актами, такими як: іменні укази імператора генерал-губернаторам, укази Сенату, приписи від міністерств та їх департаментів. Більшість цих документів мала інструктивний характер, тому відповідальність за зловживання службовим становищем нерідко замовчували. Так, М. Ярошенко стверджує, що «зважаючи на значну розгалуженість, губернська адміністрація була тією ланкою в системі державного апарату, де найбільш широко процвітало хабарництво та крадіжки. Однак процес «загального хабарництва» та «здириства» майже не знайшов свого

відображення в офіційних відомчих звітах, наприклад, звітах III відділення, де про корупцію державного апарату немає жодної згадки. Те ж саме варто сказати про міністерські та губернські звіти. Лише за додатками до річних звітів Міністерства юстиції, а саме за відомостями про осіб, які щорічно притягувались кримінальними департаментами Сенату та губернськими кримінальними палатами за посадові злочини, можна мати уявлення про корупцію серед державного апарату. Однак ці відомості стосувались нижчого чиновництва та майже не відображали подібні провини вищої ланки губернської адміністрації» [8, с. 30].

Проблеми перевищення службових повноважень, зловживання владою, вважалися діями, які руйнують державний устрій. Згідно з указом Олександра I від 6 серпня 1809 р. [9], в якому йдеться про правила та прийом на державну службу, важливою вимогою до кандидатів була освіта, просування по службі завдяки відмінним знанням та заслугам, професіоналізм. Підбір чиновників вівся за принципом вірності державі та службі, уникаючи хабарництва, бути доброчесними, утримуватися від казнокрадства та ін. Проте, незважаючи на законодавчі вимоги до державних службовців, нахабне зловживання владою часто оборювало населення, тому скарги до різних державних установ стосовно недбалого виконання службових обов'язків та корупції були нормою. Питання неправомірної роботи чиновників вирішувалися у судовому порядку, через скарги до губернських правлінь, міських дум, казначейств, казенних палат та ін. установ. Іноді зловживання владою було настільки масштабним, що до державних установ надходили колективні скарги, а подекуди мало широкий суспільний розголос. Так, у 1861 р. газета «Киевский Телеграф» опублікувала статтю, де описувалось діяння Дубенського казначея Горського, який «... при размене кредитных билетов на звонкую монету получал по 3,5 копейки с каждого рубля» [10].

Досить часто чиновники не нехтували й залученням до фінансових махінацій осіб, що були прямозалежними від них. Був зафіксований факт скарг купців Київської губернії щодо неправомірної податі на товари, що продавались в губернії. Місцеві чиновники самовільно обклали податями торговців в місті Сквирі, Київської губернії, десятиною. Кожен купець був зобов'язаний, крім загального податку, сплачувати десяту частину від товару в натуральній або грошовій формі [11].

Зловживання владою та службовим становищем, недоброчесне виконання посадових обов'язків були фундаментом побудови державної влади у Російській імперії. Згідно з «Уложенням про покарання кримінальних та виправних» 1845 р. [12], перевищення повноважень чиновником вважаються:

- дії, які виходять за рамки посадових обов'язків всупереч чинному законодавству;

- будь-які дії без дозволу вищого керівництва;

- самовільне вирішення справ, не маючи на це право.

Протизаконною вважалася бездіяльність чиновників, а саме, коли не

застосовувалися дозволені законом засоби, з метою попередження або призупинення будь-якого зловживання, яке могло б загрожувати державній цілісності та суспільству.

Звісно, така характеристика зловживань чиновництвом була досить об'єктивною, але сам факт корупції, хабарництва та здирництва законодавцем не визначався. Лише у 1885 р. зі зміною «Уложень про покарання кримінальних та виправних» [13], хабарництвом вважалося прийняття подарунків чиновників у грошовій, речовій або інших формах, які приймали за справи або дії, що стосувалися службової діяльності. Прийняття подарунків або ж коштів, обіцяних за вчинення службової діяльності чиновником не в межах його компетенції, вважалося шахрайством.

Таким чином, на відміну від численних законодавчих вимог стосовно відбору на державну службу (важливими критеріями з яких були: освіта, просування по службі завдяки відмінним знанням та заслугам, професіоналізм), існував ряд проблем зловживань владою, казнокрадства, хабарництва, некомпетентності у сфері державного управління.

Основними зловживаннями чиновників казенних палат були хабарництво, нецільове використання коштів, допущення грубих помилок при нарахуванні податків, недотримання інструкцій і приписів вищих органів та ін.

Джерела та література

1. Орлик В. (2007). Казенна палата. *Енциклопедія історії України*. Т. 4. К. Наукова думка. С. 20–21.
2. Орлик В. (2003). Казенні палати в системі фінансового управління Російської імперії в кінці XVIII – у XIX ст. (на матеріалах Київської губернії). *Український історичний журнал*. № 2 (449). С. 66–73.
3. Орлик В. (2008). Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії у першій половині XIX ст. *Український історичний журнал*. № 5. С. 187–195.
4. Головка О. (2010) Податкові присутствія як суб'єкти фінансово-управлінської діяльності на українських землях у складі Російської імперії. *Право і безпека: Науковий журнал*. № 4. С. 34.
5. Ярошенко М. (2016) Запобігання корупції в системі губернської адміністрації в Наддніпрянській Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Ужгород. Вип. 36(1). С. 33–36.
6. Орлик С. (2012) До питання реалізації фіскальної політики уряду земськими інституціями українських губерній Російської імперії. *NOWA UKRAINA*. № 12. С. 5–13.
7. Шандра В. (2005). Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. К. 427 с.
8. Ярошенко М. (2017) Протидія корупційним правопорушенням серед губернської чиновницької адміністрації в Наддніпрянській Україні в другій

половині XIX – на початку XX ст. *Науковий часопис* Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія 18: Право. К.: Вид-во НПУ імені М Драгоманова., Вип. 32. С. 29–34.

9. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. Т. 12. № 23771.

10. ЦДІА України у м. Київ, ф. 442, оп.1, спр. 382.

11. ЦДІА України у м. Київ, ф. 442, оп.1, спр.9034.

12. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. СПб., 1845. 920 с.

13. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. СПб., 1901. 925 с.

Вікторія Павленко
ORCID: 0000-0002-8160-8629

ГРОШОВА ПОЛІТИКА У НАДДНІПРЯНЩИНІ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ. ЯК ОБ’ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

MONETARY POLICY IN THE DNIEPER REGION IN THE LATE XVIII - EARLY XX CENTURIES AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

Друга половина XVIII ст. пов’язана із драматичними за своїми наслідками подіями для українських земель, через їхнє включення до складу Російської та Австрійської імперій. Наддніпрянська Україна в декілька етапів була інкорпорованою імперською Росією і в XIX ст. адміністративно поділялася на 9 губерній: Полтавська, Чернігівська, Харківська, Катеринославська, Таврійська, Херсонська, Волинська, Київська і Подільська.

Проблеми історії грошового обігу та його регулювання владними інституціями в Наддніпрянській Україні наприкінці XVIII – на початку XX ст. знайшли певне відображення в історіографії [5; 10–17]. У той же час дана наукова проблема є однією із складних проблем у сучасній історіографії. Складність дослідження пов’язана із методологічними особливостями дослідження різних складових фінансової політики та специфікою джерельної бази.

Важливою методологічною парадигмою є врахування антропологічного підходу до вивчення грошового обігу, адже різні верстви населення не лише користувалися різними грошовими номіналами, а й мали різне відношення до грошових одиниць [9]. І виявлення саме цих особливостей є важливим завданням дослідника. З іншого боку, грошовий обіг мав певні регіональні відмінності [6–8], пов’язані з економічним станом населення, розвитком торгівлі та ін.

Не менш вагомою складовою дослідження грошового обігу є вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на вартість грошей [10] і їхню купівельну спроможність, це перш за все розвиток банківського сектору, радикальні зміни